

Будиянский Николай Федорович

профессор кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
e-mail: nazarova1958@gmail.com
ORCID org/0000-002-1747-0338

**ОСОБЕННОСТИ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКА В
СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ**

Подростковый возраст, как критический и переходный. Появление новообразований, обусловленных сменой и развитием ведущих типов деятельности. Психологически безопасная образовательная среда, удовлетворение и развитие социально ориентированных потребностей ребенка. Полное раскрытие личностных потенциалов и сохранение психологического здоровья, как условие психологической безопасности. Становление личности подростка в современной школе.

Ключевые слова: подростковый возраст, новообразования, психологическая безопасность, психологическая культура и психологическое здоровье.

Актуальность исследования. Подростковый возраст является уязвимым для психологического воздействия, насилия, страха, а также для взаимоотношений между учеником и учителем. Психологически безопасная образовательная среда способствует удовлетворению и развитию социально ориентированных потребностей ребенка, сохранению и повышению его самооценки, обеспечивает более полное раскрытие личностных потенциалов, способствует сохранению его психологического здоровья и обеспечивает его психологическую безопасность. Это означает, что современная школа должна всерьез и по-настоящему становиться не только местом, где детей учат, но и пространством их полноценного взросления, питательной средой становления успешных, счастливых и здоровых людей. Отсюда крайне актуальным становится вопрос о психологической безопасности современного школьника. При этом необходимо помнить, что важным фактором обеспечения психологической безопасности образовательной среды является психологическая культура субъектов образовательной среды.

Данной проблемой занимались такие учёные, как И. А. Баева, Б. М. Мастеров, В. А. Ананьев, Е. И. Осин, И. В. Дубровина, О. С. Васильева и другие [3; 4].

Целью исследования является изучение психологической культуры и адаптационных возможностей ее развития.

Объектом — психологическая культура современного школьника.

Предметом — психологическая культура как показатель психологической безопасности в современной образовательной среде.

В качестве гипотезы выдвинуто предположение о том, что психологическая безопасность современного школьника обусловлена уровнем развития

его психологической культуры, обеспечивающей эффективное взаимодействие, взаимопонимание и общение, проявляющаяся в преобладающем хорошем самочувствии, уверенности и адекватной самооценке.

Задачей исследования является проведение теоретического анализа литературы по проблеме безопасности современного школьника, раскрытие понятий «психологическая культура» и «психологическая безопасность».

Для исследования использовались следующие методы:

1. Анализ научной литературы по проблеме психологической безопасности современного школьника.

2. Определение понятия «безопасность» как одного из критериев функционирования и развития образовательного процесса, включающего частную систему безопасности.

Образовательная среда — это психолого-педагогическая реальность, содержащая специально организованные условия для формирования личности, а также возможности для развития ребенка, включенная в социальное и пространственно-предметное окружение. Ее психологической сущностью является совокупность деятельностно-коммуникативных актов и взаимоотношений участников учебно-воспитательного процесса [5; 6].

Образование должно быть конкурентоспособным в плане приобщения учащихся к культуре, становления их человеческого достоинства, нравственной и гражданской личностной направленности, гуманистического мировоззрения. Среди важных задач, которые стоят перед современным образованием, можно считать и такие, как формирование критичности, самостоятельности мышления, устойчивости школьников к информационным воздействиям; развитие их способности свободно ориентироваться в непростых жизненных ситуациях. Дети должны быть подготовлены к пониманию того, как вести себя в обществе, как разбираться в том, что происходит в этом обществе, — это поможет им стать социально более защищенными [4; 6].

Психологическое образование представляется необходимым и естественным для нормального развития современного подростка. Изучение психологии может помочь школьнику многое понять как в себе самом, так и в окружающем мире, людях, почувствовать богатство душевной жизни человека.

Безопасность — это такое явление, без которого не могут нормально развиваться ни личность, ни социальная организация, ни общество, ни экономика, ни тем более государство. Психологическая безопасность включает в себя следующие составляющие: политическая безопасность, военная, экономическая, экологическая, социальная и культурная. Безопасность есть одна из характеристик и, в то же время, критерий функционирования и развития этих составляющих. Социальная безопасность, в структуру которой входит и психологическая безопасность, означает выполнение социальными институтами своих функций по удовлетворению потребностей, интересов, целей всего населения страны. Она выражается в ряде показателей: в качестве, продолжительности жизни, в уровне психического здоровья и устойчивости психики. Школа является одним из зна-

чимых социальных институтов, который строит свою локальную (частную) систему безопасности.

Психологическая безопасность образовательного процесса — это состояние защищенности школьника от угроз его достоинству, душевному благополучию, позитивному мировосприятию и самопониманию [5; 6].

Очевидно, что психологическая безопасность — важнейшее условие полноценного развития ребенка, сохранения и укрепления его психологического здоровья. Психологическое здоровье, в свою очередь, — основа жизнеспособности ребенка, которому в процессе детства и отрочества приходится решать отнюдь не простые задачи своей жизни: овладеть собственным телом и собственным поведением, научиться жить, работать, учиться и нести ответственность за себя и других, осваивать систему научных знаний и социальных навыков, развивать свои способности и строить образ «Я». Поскольку психологическое здоровье — условие жизненной успешности и гарантия благополучия человека в жизни, ни родителям, ни педагогам не стоит экономить силы на его формирование в детстве. Сегодня, в условиях реализации комплексного проекта модернизации образования, забота о психологической безопасности и здоровье школьников становится обязательным целевым ориентиром в работе каждого образовательного учреждения и учителя, показателем достижения ими современного качества образования. Здоровье ребенка, пожалуй, одно из тех немногих требований, которое в равной мере представлено в ожиданиях всех заказчиков образовательных услуг, поэтому его можно трактовать как интегрирующую часть консолидированного заказа на качественное современное образование со стороны государства, общества и индивида. Это означает, что современная школа должна всерьез и по-настоящему становиться не только местом, где детей учат, но и пространством их полноценного взросления, питательной средой становления успешных, счастливых и здоровых людей. Это возможно только в атмосфере душевного комфорта и благоприятного социально-психологического климата в образовательном учреждении, на уроках, поддерживающего и даже инициирующего процессы развития личности и ее психологического потенциала. А для этого урок как образовательное пространство должен быть территорией безусловной психологической безопасности. Именно поэтому в последние годы обострился интерес к определению этого важного социально-психологического феномена, разворачиваются исследования, позволяющие измерять психологическую безопасность урока, проектируются условия, при которых она обеспечивается [2].

Современная школа может быть рассмотрена как объект высокого риска, так как выпускает необходимый для создания индивидуальных технологий «сверхсложный продукт» — психологически здоровую личность. И здесь есть основания говорить о психологическом риске, обусловленном использованием потенциально опасных психолого-педагогических технологий (или их полным отсутствием).

Под психологической безопасностью мы понимаем состояние образовательной среды, свободное от проявлений психологического насилия во вза-

імодействіи всіх суб'єктів освітнього процесу, сприяюче задоволенню їх потребностей в особисто-довірливому спілкуванні, створює референтну значимість середовища і забезпечує психологічне здоров'я включених в неї учасників.

Іменно психологічна безпека є умовою, забезпечуючою позитивне особистісне розвиток всіх учасників освітнього середовища.

Критеріями і діагностичними показателями психологічної безпеки освітнього середовища є:

- відношення до освітнього середовища — позитивне, нейтральне або негативне, вимірюване системою шкал, що містять когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти даного відношення. Інтегральний показник відношення до освітнього середовища є своєрідним індикатором її референтності для суб'єктів навчально-виховного процесу (вчителів, учнів, батьків);

- задоволеність суб'єктів основними характеристиками взаємодії в освітньому середовищі. Емпіричним показником в цьому випадку є індекс задоволеності шкільним середовищем, розраховуваний як сумарна оцінка окремих характеристик соціального середовища школи;

- індекс психологічної безпеки, розроблений нами на основі оцінки рівня захищеності від психологічного насильства, надаваної всіма суб'єктами навчально-виховного процесу [4; 6].

Психологічно безпечною освітнім середовищем можна вважати таку, в якій більшість учасників мають позитивне відношення до неї, і в якій відображені високі показники індексу задоволеності і захищеності від психологічного насильства.

Основні загрози психологічної безпеки в освітньому середовищі є наступні:

- наявність психологічного насильства в освітньому середовищі;
- незадоволеність основних потребностей в особисто-довірливому спілкуванні, як у дорослих, так і у дітей;
- відсутність референтної значимості освітнього середовища, як для дорослого, так і для дитини.

Можна сказати, що в підлітковому віці відбувається загострення розуміння значення культури в суспільстві. В цей період на фоні психологічної безпеки можуть виникнути порушення поведінки, зниження самооцінки і неуверенність в собі. В подальшому, з розвитком соціалізації, з'являється культура спілкування, впевненість в собі, тому можна сказати про психологічну безпеку особистості.

Психологічна культура не з'являється сама по собі. Її розвиток передбачає увагу до внутрішньому світу дитини, до його почуттів і переживань, захопленням і інтересам, здатностям і знанням, до його відношення до себе, до сверстників, до оточуючого світу, до відбуваються сімейних і суспільних подій, до життя як такої.

Завдання дорослих — допомогти дитині оволодіти засобами розуміння самого себе, самооцінки і саморозвитку в контексті гуманістичного вза-

імодействія с окружаючими его людьми і в умовах культурних, соціальних, економічних і екологічних реальностей окружаючого світа.

Любая освітня програма в школі включає в себе багато навчальних предметів. Кожен навчальний предмет представляє собою область певної науки, дає можливість ученику спокоснуться с этой наукою як с частию загальної культури. Зміст кожного навчального предмета вводить дитину на доступному для нього рівні в простір своїх культурних смислів, значень, розширює тем самим світоглядний горизонт дитини, створює умови для його розвитку, надає йому можливість самостійного і осознанного вибору свого місця в житті.

Однако психологія як наука о людині в цьому освітньому просторі сьогодні не представлена, і серед базових цінностей культури, які вносять в це простір різні науки, сам людина як цінність відсутній. Тут ми зустрічаємося с явним протиріччям: освіта ставить задачу повноцінного розвитку дитини, але при цьому дуже суттєво обмежує можливість позитивного рішення цієї задачі, так як не передбачає надання дитині знань о самому собі як представителі роду людського, володіючого всіма даними для розвитку, несущого в собі потенціал творчості і відповідаючого за можливість реалізації або не реалізації цього потенціалу.

Педагогічна запущеність, батьківське байдужість, негативне ставлення вчителів, відсутність позитивної соціальної середовища, як серед дорослих, так і серед сверстників не дають дитині досвіду володіння засобами культури спілкування с іншими людьми, володіння предметним культурним світом, володіння культурними способами володіння самим собою. Відсутність культури стосунків в тому життєвому просторі, в якому живуть багато дітей, призводить до розвитку таких психологічних якостей особистості, як хамство (грубість, хуліганство, неуміння вести себе, неуваження і оскорблення іншого людина) і лакейство (подхалимство). Освіта повинна бути конкурентоспроможною в плані приобщення учасників до культури, становлення їх людського гідності, моральної і громадянської особистісної спрямованості, гуманістичного світогляду. Серед важливих завдань, які стоять перед сучасною освітою, можна вважати і такі, як самостійність мислення, стійкість школярів до інформаційним впливам. Діти повинні бути підготовлені до розуміння того, як вести себе в суспільстві, як розбиратися в тому, що відбувається в цьому суспільстві, і це допоможе їм стати соціально захищеними, то є стати більш впевненими і добре себе почувати.

Психологічне освіта представляється необхідним і природним для нормального розвитку сучасного підлітка. Вивчення психології може допомогти школяру багато зрозуміти як в собі самому, так і в оточуючих людях, світі, почувати багатство духовної життя людина. Сучасний школяр повинен сам навчитися оцінювати свої сильні і слабкі сторони, це допоможе йому в формуванні важливого особистісного освіти — психологічної готовності до самоопределенню.

Выводы. Анализ психолого-педагогической литературы показал, насколько значима сегодня проблема психологической безопасности современного подростка [3; 4].

Психологически безопасная образовательная среда способствует удовлетворению и развитию социально ориентированных потребностей ребенка, сохранению и повышению его самооценки, обеспечивает полное раскрытие личностного потенциала, способствует сохранению его психологического здоровья и обеспечивает его психологическую безопасность.

В подростковом возрасте психологическая культура может стать благоприятной почвой для развития хорошего самочувствия, адекватной самооценки и уверенности в себе. Знание особенностей личности подростка педагогами и родителями поможет избрать правильную тактику поведения, избежать ошибок при взаимодействии с подростками.

Список использованных источников и литературы

1. Ананьев В. А. Практикум по психологии здоровья / В. А. Ананьев. — СПб.: Речь, 2007. — 320 с.
2. Будіянський М. Ф. Детермінанти впливу на агресивну поведінку людини // Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості: збірник наукових робіт / за ред. ак. С. Д. Максименка. — Ніжин, 2011.
3. Васильева О. С. Психологическое здоровье человека / О. С. Васильева, Ф. Р. Филатов. — М., 2001.
4. Дубровина И. В. Практическая психология образования / под ред. И. В. Дубровиной. — М.: ТЦ «Сфера», 2000. — 528 с.
5. Секач М. Ф. Психология безопасности в экстремальных и кризисных ситуациях: учеб. пособие/ М. Ф. Секач, В. Г. Шевченко. — М.: Альтекс, 2005. — 244 с.
6. Смильк, И. М. Тревожность, страх и формирование устойчивого чувства безопасности / И. М. Смильк // Мир психологии. — 2008. — № 4. — С. 133—139.
7. Смит М. Тренинг уверенности в себе: перевод с англ. / М. Смит. — СПб.: ООО «Речь», 2001. — 244 с.
8. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология / Л. Д. Столяренко. — Изд. 4-е. — Ростов н/Д: Феникс, 2006. — 542 с. — (Высшее образование).

References

1. Anan'ev V. A. (2007) Praktikum po psikhologii zdorov'ya [Workshop on health psychology]. St. Petersburg: Rech' — 320 p. (in Russian)
2. Budiyans'kyi M. F. (2011) Determinanti vplyvu na agresivnu povedynku lyudyny [Determinants of influence on aggressive behavior]. ZMrik naukovikh robR «Aktual'rn problemi psikhologn: Psikhologiya osobistostL Psikholog^hna dopomoga osobistostb», №zhin. (in Ukrainian)
3. Vasil'eva O. S., Filatov F. R. (2001) Psikhologicheskoe zdorov'e cheloveka [Psychological human health]. Moscow. (in Russian)
4. Dubrovina I. V. (2000) Prakticheskaya psikhologiya obrazovaniya [Practical educational psychology]. Moscow: TTs «Sfera». — 528 p. (in Russian)
5. Sekach M. F. (2005) Psikhologiya bezopasnosti v ekstremal'nykh i krizisnykh situatsiyakh [Psychology and safety in extreme and crisis situations]. Moscow: Al'teks. — 244 p. (in Russian)
6. Smilyk I. M. (2008) Trevozhnost', strakh i formirovanie ustoichivogo chuvstva bezopasnosti [Anxiety, fear and formation of sustainable feeling of security]. Moscow: Mir psikhologii. № 4. P. 133—139. (in Russian)

7. Smit M. (2001) Trening uverenosti v sebe [Trainings in self-confidence]. Moscow Smit. St. Petersburg: ООО «Rech'». 244 p. (in Russian)
8. Stolyarenko L. D. (2006) Pedagogicheskaya psikhologiya [Pedagogical psychology]. Rostov na Donu: Feniks. — 542 p. (in Russian)

Будиянський Микола Федорович

професор кафедри соціальної та прикладної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

**ОСОБЛИВОСТІ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА У СУЧАСНОМУ
ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Резюме

Підлітковий вік, як критичний і перехідний. Поява новоутворень, обумовлених зміною і розвитком провідних типів діяльності. Психологічно безпечне освітнє середовище, задоволення і розвиток соціально орієнтованих потреб дитини. Повне розкриття особистісних потенціалів і збереження психологічного здоров'я, як умови психологічної безпеки. Становлення особистості підлітка в сучасній школі.

Ключові слова: підлітковий вік, новоутворення, психологічна безпека, психологічна культура і психологічне здоров'я.

Budiyanskiy N. F.

Professor of Social and Applied Psychology Department,
Odessa National Mechnikov University

**THE CONCEPT OF PSYCHOLOGICAL SAFETY AND PSYCHOLOGICAL
CULTURE**

Abstract

Psychological safety is a component of national security and is included in the category of social security. Psychological safety as the state of conservation of the psyche, involves maintaining a balance between the negative effects on the person by his environment and his sustainability, the ability to overcome such effects by his own resources or with the help of environmental factors protection. Psychological safety of the individual and the environment are inseparable and constitute a model of sustainable development and the normal functioning of the human interaction with the environment.

It is clear that psychological safety is an essential condition of preservation and strengthening of mental health, the full development of the child. Psychological health, in its turn, is the basis of the viability of the child, who in the process of childhood and adolescence has to solve complicated problems: to master his own body and his own behavior; to learn to live, to work, to study and to take responsibility for himself and others; to develop a system of scientific knowledge and social skills; to develop his skills and to build the image of «I» and the image of the world.

Psychological culture in the developed form is sufficiently high quality selforganization and self-control of any human life, various kinds of his basic aspirations and trends, relationships, personality (to himself, to close and distant people, to animate and inanimate nature, to the world as a whole). It is optimally organized and flowing process of life. With the development of psychological culture, the person

harmoniously takes into account both internal requirements of the person, the mind, his body, and external requirements of social and natural environments of life.

One of the factors affecting the formation of a teenager's personality is a selfidentity that shapes the level of claims, chooses the circle of life goals difficulties, the ratio of successes and failures in life, which in its turn affects the development of the individual.

If a teenager sets unreasonably huge goals for himself, it can lead to frequent failures and disappointments. Such unjustified arrogance annoys the others, causes conflicts and frustrations. The same danger for a teenager is hidden in an undervalued level of claims since it prompts him to shy away from any activity, to avoid people or to be an obedient tool in the hands of the others. Both phenomena adversely affect the formation of the teenager's psychological health.

To prevent such manifestations it is necessary to form a psychological culture as an important component of the formation of the personality of a teenager in the educational environment.

Key words: psychological safety, mental health, psychological culture, a teenager's personality, the development of the individual

Стаття надійшла до редакції 4.09.2015